

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCE VE İLK MUTASAVVIF TÜRK ŞAİRLERİNDE MÜSÂMAHA VE BİRLİK FİKRİ

A. AZMÎ BİLGİN*

Bizim kültürümüzün büyük simalarının pek çoğu mutasavvıflardır. İnsana saygı ve tüm insanları sevgiyle kucaklamayı temel düşünce edinen mutasavvıflar, müridler ve gönül erleri tasavvufun doğuşundan bugüne kadar, doğulu toplumlar başta olmak üzere, tarih boyu insanlar üzerinde etkili olmuşlar, onların yetişmesinde toplumların aydınlatılmasında büyük rol oynamışlardır.

Hız. Peygamber bütün insanlara gönderilen bir peygamberdir ve Kur'ân-ı Kerîm'de "âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir"¹ buyrulur. O, insanları doğru yola davet için gönderilmiş, onların mutluluk ve saadeti hedeflenmişti. Mutasavvıflar ve tarikat büyükleri de Hız. Muhammed'in yolunu izledikleri için Müslümanlar tarikat kurup tekke açan bu mutasavvıfların yoluna "Tarikat-ı Muhammediye" demişlerdir.

Büyük bir sevgi ve hoşgörü esasına dayanan tasavvuf, düşünce ve görüş sınırlarını genişletir, gönlünü tüm insanlığa açar. Sûfiliğin esas aldığı değerler hemen hemen her insanın kabul edebileceği evrensel değerlerdir. "İslâm'ın zâhirî cephesinden çok bâtinî yönüyle ilgilenen tasavvuf, onun,

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ el-Enbiyâ, 21/107.

ilâhî, ruhî ve metafizik boyutlarını yakalamaya çalışmakta, aklından çok ruhuna hitap etmekte, bunu yaparken de ilâhî akıl üzerine oturan dinî ve mistik tecrübe metodunu benimsemektedir. Bu temel hususiyetinin bir sonucu olarak İslâm'ı evrensel boyutlarıyla algılamakta, bu yüzden gerek Müslümanlara gerekse gayr-ı müslimlere katı bir düşmanlık göstermeyip onlara karşı dostane ve yapıcı bir tavır sergilemeye önem vermektedir."² Tasavvufî düşünce senlik benlik ikiliğini ortadan kaldırarak esas hedefi olan vahdeti gerçekleştirmeye çalışır. Kemâle erebilmek için kâfirlerin bile incitilmemesinin gerekliliği bir düstur olmuştur. "Tasavvuf gerçek tevhid yolu ile kişinin kurtuluşa ermek girişimi.³ İnsân-ı kâmil olmanın yolu ve yöntemidir. İnsana başkaları tarafından sevimli ve Hak katında makbul bir kul olmayı öğretir. Bunun için de nefsi emmâreyi yenip her şeyi Allah rızâsı için yapacak olgunluğa erişmek gerekir.

Tasavvuf ehlinin çoğu Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan çekişmelerden uzak kalmaya özen göstermişlerdir. -Meselâ Abbâsîler'in siyasî-sosyal çalkantılar döneminde sûfîlerin çevresinde huzursuz kitlelerden bir hayli insan toplanmasına karşılık bunların çekişmelerden uzak kaldığı görülür.⁴ Onlar hem Ehl-i beyt'i hem diğer sahâbîleri severler ve ayırım gözetmezler. Hz. Ali ve Ehl-i beyt imamlarının bir kısmı bütün tarikat silsilelerinde de yer alır. Zaten Hz. Peygamber'den günümüze kadar devam eden iki silsile vardır. Bunlardan biri Hz. Ebû Bekir diğeri de Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşır. Silsile, Cenâb-ı Hak'tan Cenâb-ı Peygamber vasıtasıyla gelen "feyz-i ilâhî" kanalı sayıldığından bu tür feyze "feyz-i isnâdî" veya "füyûzât-ı silsile-i celîle" adı verilir. Silsile manevî bir nesep sayılır.⁵ Görüldüğü gibi tasavvufî yolların feyz kaynağı da ortaktır.

Tasavvuf üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Annemarie Schimmel, Ehl-i beyt sevgisinin İslâm âlemindeki yaygınlığını şöyle ifade eder: "Sûfîlerin çoğu Şîf mezheplerinden herhangi birisine bağlı olmadıkları halde

² Osman Türer, "Batı'nın İslâm'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul 1991, s. 169.

³ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları* (trc. Ender Gürol), İstanbul 1982, s. 33.

⁴ Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul 1991, s. 176.

⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, s. 340.

Peygamber'in ailesine duygusal olarak bağlıdır. Hz. Ali'ye gösterilen saygı müslümanlar arasında yaygındır. Sûfî şeyhlerini geriye doğru Hz. Peygamber'e bağlayan manevî zincirin önemli bir halkası olarak Hz. Ali kabul edilmiştir. Hz. Ali ile Fâtîma'dan gelen kuşaklarına seyyid adı verilir ve saygı duyulur. Günümüzde de Hindistan ya da Pakistan gibi ülkelerde seyyid ailelerinin kimileri kendilerini diğer müslümanlardan üstün tutar. Ehl-i beyt'e gösterilen bu saygı daha sonraları gözde sûfîliğin önemli bir yanı durumuna gelmiştir."⁶

İnsanoğlu, Allah'ı bilsin, bulsun diye yaratılmıştır. "Mensuplarını marifetullah'a (Allah'ı tanımaya) erdirmeyi hedefleyen tarikatlar, insanların aynı düzeyde bilgi ve marifete ermeleri, anlayış ve idrakte aynı seviyeye sahip olmaları, fitratları gereği mümkün olmayacağı için irşad usullerinde, insanların fitrî temayül ve istidatlarındaki farklılığı dikkate almışlar ve Allah'a götüren yollar mahlûkatın nefesleri sayısındadır gerçeğini göz önünde bulundurarak hareket etmeye büyük önem vermişlerdir. Bu sebeple, kendi bağlılıklarını, aynı yere, ayrı yollardan götüren, sadece isim ve usulleri birbirinden farklı, birer sistemle diğerlerinden ayrılmışlardır"⁷

İslâmiyet'in birlik ve beraberliğe, kaynaşmaya ve sohbeta verdiği önemi çok iyi değerlendiren mutasavvıflar belli bir meşreb, mizaç ve huy birliğini veya ayrılığını göz önüne alarak "kendi yollarını prensiplerini herkesi değil, kabiliyet, karakter ve meşreb yapısı itibarı ile asgarî müşterekleri bulunan cemiyetin belli bir kesimini ve onların psikolojik yapı ve fitrî istidatlarındaki farklılığı dikkate alarak buna göre tespitte itina göstermişler"⁸; ayrıca "İslâm'a davetin hikmet ve güzel öğüde dayanması"⁹, "çirkinliklerin sözle alenî hâle getirilmemesi"¹⁰, "cahillerin sataşmalarına karşı bile tatlı ve yumuşak konuşulması"¹¹ gibi Kur'ânî buyrukları da kendilerine düstur edinmişlerdir.

⁶ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 81.

⁷ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 98.

⁸ *A.g.e.*, s. 99, 175.

⁹ en-Nahl, 16/125.

¹⁰ en-Nisâ, 4/148.

¹¹ el-Furkân, 25/63.

Bir araya gelen bu toplulukların sohbet ve zikir meclislerinde duygu alışverişi sağlanır. "Mü'min mü'minin aynasıdır"¹² hadisinin gereğini yerine getirmek için sûfi, arkadaşında gördüğü kusuru önce kendisinde düzelttikten sonra diğer kardeşlerinin kusurlarını düzeltmeye çalışır. Böylece gönül aynası durulaşan ve önce belirli bir topluluk içinde gelişen kardeş sevgisi sonradan tüm insanlığı içine alır. İnsanları sevmekle de kalmayıp onlara hizmet, tasavvuf yolunun ilk basamaklarından olmuştur. Sûfi, hayatı boyunca bu görevi hiç ihmal etmez. "İnsanların en hayırlısı onlara faydalı olanıdır"¹³ hadisine hayatı boyunca uymaya çalışır. İnsanlara hizmet etmeyen Allah'a iyi bir kulluk yapamayacağı kabul edilir. "Kardeşine yardımdan kaçanı, Allah öyle aşağı bir duruma düşürür ki ondan kurtuluş yoktur artık."¹⁴

Sûfinin gayesi kendindeki ilâhî tarafı gerçekleştirmek, onu ortaya çıkarmak, görünür âlemi bırakıp görünmeyeni, Allah'ı gönlünde bulmaktır. Allah'ı bulmanın derecesi hakkındaki görüşler farklı olabilir, bunun için yapılması gereken şeyler hakkında da değişik fikirler vardır. Fakat gerek hedef, gerek yol hakkında umumî görüşler mevcuttur. Bu görüşler değişik şekillerde de ifade edilse neticede aynıdır. Meselâ "tarikatin gayesi insanda nefsi öldürüp rûhun saltanatını kurmaktır" veya "hakikatı bulmaktır" gibi ifadelerin hepsi de aynı yere çıkar.¹⁵ Ruhun tasfiye ve terbiyesi için insandaki derûnî yönüne yönelen sûfiler İslâm'ın temel sırrı olan tevhidin yaşanması için çalışmışlar ve hep İslâm toplumu içinde kalmışlardır. Şerî mezhepler arasındaki ayrılıklara veya kılı kırk yaran teolojik sorun tartışmalarının içinde yer almamışlardır.¹⁶

Camide Allah'la, ticarethanede şeytanla bir arada olan kimsenin imanından hiç kimse emin olamaz. İşte İslâm'daki sûfi hareketi insanı her anında Allah'ın huzurunda bulunduğu bilincine kavuşturarak onun gerçek manada müslüman olmasına yardımcı olmaktadır.

¹² Buhârî, *Ahlâk Hadisleri: Edebü'l-müfred* (trc. ve şerh: A. Fikri Yavuz), İstanbul 1979, s. 252-254.

¹³ Buhârî, "Rikâk", s. 34.

¹⁴ Abdurrahmân-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, Tahran 1337 hş, s. 268.

¹⁵ E. Güngör, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁶ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 27.

Felsefenin tesiriyle dini, bir ispatlar sistemi haline getirmeye çalışan kelâmîcülerin aklın hakemliğine öncelik vermesine karşılık Hanbelî uleması arasından çıkan ilk büyük sûfîlerin imanın hakikatlerini savunduklarını görürüz.¹⁷ Asr-ı saâdet'ten sonra II. (VIII) asrın sonuna kadar olan devrede zühdî hayat daha çok münferit bir yaşantıdır. Tasavvuf dönemi diye adlandırılan devrede ise "fütüvvet ve melâmet", "ma'rifet ve muhabbet", "açlık ve gece ibadeti", "tevhid ve aşk" gibi konularda nazariyeler geliştirilip bunlar temellendirilmiştir.¹⁸

V. (XI.) yüzyılda sûfîlerin ibâdet ve yaşayış tarzları çeşitli tarîkatlar olarak karşımıza çıkar. Kuşeyrî (ö. 465-1072). *er-Risâle* adlı ünlü eserinde ifrat ve tefritten uzak gerçek sûfilîğin mahiyetini ortaya koyar. Gazzâlî'nin (ö. 505-1111) *İhyâ'ü ulûmi'd - dîn* adlı eseri sûfilîğe karşı doğan tereddütleri giderir. VI. (XII.) yüzyılda medrese yanında zâviye ve hankâhlar da resmî alaka ve himaye görür. "Bir çok mutasavvıf, yavaş yavaş mesleklerini yaymaya çalışarak binlerce mürid ve halk arasında büyük bir manevî nüfuz kazanır.¹⁹ VIII. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'i kabul etmeye başlayan Türkler teşkilatçılık-devletçilik meziyetlerini, tarikatlar alanında da işleterek bu dinî kuruluşlardan büyük ölçüde yararlanmışlardır.

Sûfî topluluklarının bu faaliyetleri belli bir topluluğa özgü olmaktan çıkarak geniş halk kitlelerini etkisi altına almıştır. Bunu sûfîlerin eserlerinin her düzeyde halka kadar yayılmasından tespit edebiliyoruz. "Sûfîler sadece dünyalıkları değil sahip oldukları en iyi şeyi de (yaşadıkları tasavvuf yolunu) paylaşmayı gerekli görmüşlerdir."²⁰

Tarikatlar arasında bir husumet söz konusu değildir. Bütün tarikatlar arasında ma'nevî bir irtibatın varlığı bilinmektedir. Sûfî, bir tarikata bağlı iken başka bir tarikat büyüğünden ders almaya, onun yanında seyr ü sülûkte daha ileri bir merhaleye ulaşmaya gidebilir. II. Murad devrinde Alâeddin

¹⁷ Erol Güngör, *a.g.e.*, s. 192.

¹⁸ H. Kâmil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 109-128.

¹⁹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, s. 17.

²⁰ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 203.

Ali'nin halifesi Somuncu Baba'nın (ö. 815-1412) Ebheriyye ve Safeviyye tarikatı yanında Şeyh Sâdî-i Rûmî adındaki bir zâttan, Nakşibendiyye'nin, ismini devam ettirdiği Bistamiyye'den feyz almış olması, Aksarâyî'nin (Somuncu Baba) halifesi Hacı Bayram-ı Velî'nin (ö. 833-1429) XV. yy'ın başlarında Nakşibendiyye ile Halvetiyye usullerinin birleşmesinden meydana gelen Bayramiyye'yi kurduğunun bilinmesi tarikatların ortak yönlerini gösteren olaylardır.²¹ XV. yüzyıl mutasavvif şairlerimizden Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874—1469-70) ve Cemâil-i Halvetî (ö. 899-1494) çeşitli mürşidlerden ders almışlardır. Divan şairlerimizden Hoca Neş'et (ö. 1222-1807) önce mevlevî iken sonradan Nakşibendiyye'ye intisap etmiştir.²²

Sûfî başka bir tarikatın dergâhına uğradığı zaman onu hoş karşılamaları, yiyecek içecek vermeleri, hamama götürmeleri, dahası, mümkünse yeni giysiler giydirmeleri, hiç olmazsa hırkasını yıkamaları gerekiyordu. Bu görevleri savsaklayanların ağır cezalara çarptırıldıkları rivayet edilmektedir.²³

X. yüzyılda Buhara ve Fergana'da da şeyhlere tesâdüf edilmeye, Türkler arasında tasavvuf cereyanı yayılmaya başlar. Din aşkı ile dolu bir çok derviş, göçebe Türkler arasında İslâmiyet'in yayılmasında etkili olmuştur. İlahîler, şiirler okuyan, sadece Allah'ın rızasını kazanmak için halka birçok iyiliklerde bulunan, onlara cennet ve saâdet yollarını gösteren dervişleri, Türkler, eskiden dinî bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek hararetle kabul ediyorlar, dediklerine inanıyorlardı. Eski ozanların yerini, "ata", "bab" veya "baba" ünvanlı birtakım dervişler almıştı. XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşayan ve Orta Asya Türkleri'nin dinî-tasavvufî hayatında son derece etkili olan mutasavvif şairlerimizden birisi Ahmed Yesevî olmuştur.

Tasavvufî cereyan Anadolu'da Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 672-1273), Sühreverdî (ö. 632-1234), Fahreddîn-i Irâkî (ö. 688-1289) Ahî Evran (ö. 1262 [?]), Evhadüddin-i Kirmânî (ö. 635-1238), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638-1240), Necmeddin-i Dâye (ö. 654-1256), Sadreddîn-i Konevî (ö.

²¹ İ. Gündüz. *a.g.e.*, s. 47.

²² Sadeddin Nüzhet Ergun. *Türk Musikisi Antolojisi-II*, İstanbul 1943, s. 409.

²³ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 207.

672-1273)), Muînüddin Süleyman Pervâne (ö. 676-1277) gibi âlim ve mutasavvıfların Farsça ve Arapça yazdıkları eserlerle ve bizzat yaptıkları sohbet ve irşad faaliyetleriyle okumuş çevrelerde yayılırken Anadolu'ya gelen Yesevî dervişleri de aynı düşünceleri halka ulaştırmışlardır.²⁴

Selçuklular'ın Konya'yı merkez yapmasından sonra Anadolu'da siyasî bakımdan yerleşen Türk devleti, medreseleri açarak kuvvetli bir kültür faaliyeti başlattı. Şehirlerde mutasavvıfların çoğu medrese eğitimi de alırken kırsal kesimlerdeki dervişler bu eğitimden yoksun kalabiliyorlardı.

Büyük felâketlere yol açan Moğol istilâsıyla Horasan ve Mâverâünnehir'den Anadolu'ya gelen büyük kitleler arasında kendilerine "alp erenler", "Horasan erleri" gibi adlar verilen kolonizatör Türk dervişleri de bulunuyordu.²⁵ Türkistan ve Horasan'dan kalkıp gelen göçebe Türkmen kabileleri XI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya yayılır. Stratejik önemi bulunan çeşitli yerlere tekkesini kurup postunu seren bu dervişler Anadolu'da İslâm'ın ilerlemesine, Türkler'in birlik ve bütünlük kazanmalarına yardımcı olurlar. Ö.L. Barkan bu dönemde tarikatların önemini şöyle belirtmektedir: "Tarihatlar tecânüsten mahrum halk kitlelerini aynı idealler etrafında kenetleyerek merkezî otoritenin tesisine yardımcı olmuş, böylece devlet için lüzumlu kan ve kol kuvveti yanında, irade ve iman birliğini gerçekleştirebilmek için gayret göstermişlerdir."²⁶ Özellikle bu dönemlerde "devlet için oldukça pahalı ve külfetli hizmetleri kendiliğinden icra ve ifa eden şeyhler, müridleri arasında tesis ettikleri kardeşlik duygusu ile hem halkın huzurunu temin ediyor hem de aralarındaki anlaşmazlıkları gideriyor ve devletin muhtaç olduğu manevî ve içtimâî birliği temin ve tesis edebiliyordu."²⁷ XIII. yüzyılda Anadolu'daki tasavvufî merkezler halkı manevî birliğe hazırlarken siyasî güçler de zaman zaman bu merkezlerden yararlanmışlardır.

²⁴ F. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1986, s. 184; F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, s. 201-202.

²⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda...", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, s. 282, 284.

²⁶ *A.g.e.*, s. 290.

²⁷ İ. Gündüz, *a.g.e.*, s. 222-223.

XIII. yüzyılda Selçuklu devletinin yerini Beylikler alırken devletin resmî dil kabul ettiği Farsça'nın yerini yerli dil olan Türkçe almaya başlar. Mevlânâ'nın Farsça ifade ettiği fikirleri Yunus Emre (ö. 720—1320-21) sade Türkçe ile anlatır. Tarikat mensupları kendi görüşlerini geniş halk kitlelerine anlatabilmek için mümkün olduğu nisbetle sade bir dille eserler yazarlar. Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Tekke Edebiyatı, Tasavvufî Halk Edebiyatı gibi çeşitli başlıklar altında incelediğimiz bu eserler "değişik kitleleri belirli noktalar etrafında kolayca birleştiren ve kaynaştıran bir özelliğe sahiptir."²⁸ Anadolu'da tekkelerin ve çeşitli tarikatların gelişmesiyle tekke edebiyatı da gelişir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 669-1270 [?]), Yunus Emre (ö. 720—1320-21), Âşık Paşa (ö. 733—1332), Elvan Çelebi (ö. 760—1358-59), Ahmed Eflâkî (ö. 761—1360) bu edebiyatın önde gelen ilk temsilcileridir. Bu gönül dostları Ahmed Yesevî'nin Orta Asya'da yaptığını Anadolu'da yapmışlardır.

Mevlânâ başta olmak üzere bu mutasavvıf-şairler insana saygı ve sevgiyi temel düşünce edinmişlerdir. Edebiyat tarihinde onun kadar sevilen, eserleri her devirde okunup şerhedilen, şiirleri çeşitli dillere çevrilen bir başka şair yok denecek kadar azdır. Biz bu konuda birkaç örnek vererek yazımızı tamamlayacağız. Mevlânâ birlik dükkânı olarak nitelendirdiği *Mesnevî*'sinde, "Hepimiz yayılmıştık ve bir cevherdik. Orada başsız ve ayaksızdık. Güneş gibi bir cevherdik, su gibi düğümsüz ve saftık..." (beyit: 686-687) diyerek tüm insanların bir cevherden neşet ettiğini belirttikten sonra "O güzel ve latif nur, sûrete gelince kale burçlarının gölgesi gibi sayı meydana çıktı. Mancımıkla burçları yıkın ki bu bölüğün arasından ayrılık kalksın" (beyit: 688-689).²⁹ *Mesnevî* sadece Mevlevîler tarafından değil Kadiriyye, Sühreverdiiyye, Çiştiiyye ve Nakşibendiyye gibi çeşitli tarikatlar tarafından da ders kitabı olarak okunmuştur.³⁰ *Divân-ı Kebîr*'inde ise insanlığa şöyle seslenir:

²⁸ A. Güzel, *Türk Dili*, s. 253.

²⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, I. s. 55.

³⁰ A. Schimmel, *Mevlânâ Celâlettin Rûmî'nin Şark ve Garpta Tesirleri*, Ankara 1963,

"Daha yakın gel, daha yakın, niceye bir bu yol vuruculuk? değil mi ki sen bensin, ben de benim; niceye bir bu senlik, benlik?

Hepimiz bir tek olgun kişiyiz; neden öyle şaşkınlıktır?

.....

Biz, hepimiz de bir inciyiz; hepimizin de aklımız bir, başımız bir; ama şu kanbur feleğin yüzünden iki görür olmuşuz.

Pılımı pırtını şu beş duygudan, altı yönden çek, birliğe götür; birlik ağacını ne diye böyle eğer durursun?

Haydi halk şu benlikten, karıl herkese, birleş; kendinden oldun mu habbesin, ama herkesle karıldın birleştin mi mâdene dönersin.

.....

Canı bir bil; bedendir yüz binlerce sayıya sığan. Hani bademler gibi; hepsinde de aynı yağ var.

Dünyada nice diller var; anlamda hepsi bir; testileri kapları kırdın mı, su bir olur gider.

Sen birliğe erer de gönlünü sözden kurtarırsan can, her görüş sahibine senden haber iletir artık." ³¹

Hacı Bektaş-ı Velî hakikat makamlarından ilk dördünü şu şekil sıralar:

- 1- "Evvel makam toprak olmak,
- 2- Makam yetmiş iki mileti ayıplamamak,
- 3- Makam eline geleni men kılmamak (gücü yettiğini esirgememek),
- 4- Makam dünya içinde yaratılmış mecmûi nesne andan emîn olmaktadır..." ³²

Tekke şiiirinin XIII. yüzyılda en büyük temsilcisi olan Yunus Emre'yle Türkçe, nefis bir anlatıma bürünür, klâsik sûfî terimleri âdetâ Türkçeleşir,

³¹ Mevlânâ, *Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*, Tahran 1340 hş., VI, 243.

³² Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, s. 30.

inandıklarını, düşündüklerini ve hissettiklerini çoğuna "sehl-i mümteni" diyebileceğimiz bir güzellikte anlatır. Köprülü, Yunus'un "o devirde Anadolu'da hüküm süren en geniş ve en yüksek tasavvuf felsefesini -hiçbir sûretle Celâleddîn Rûmî'den aşağı sayılamayacak- büyük bir hadsî nüfûz ile kavramış, Türkçe'nin o devirdeki ibtidâî şekliyle, o telakkileri akıllara hayret verecek bir kudret ve belâgatle ifâdeyi başarmıştır."³³ diyerek bu dönemde Yunus'un tasavvufî düşüncelerini anlatmada son derece başarılı olduğunu vurgular. A. Gölpinarlı, soyut Tanrı sevgisinden yola çıkan Yunus'un somut insan sevgisine ulaştığını, "gönlündeki Hak ve halk sevgisini halka aşılattığını"³⁴ söyler. A.H. Tanpınar ise Moğol istilâsının kan ve ateş çağında yaşayan insanların Yunus'un gönüllerine yerleştirmeye çalıştığı sevgiye ve rahmânî ümit kapısına ekmek ve su kadar rahat, yastık ve uyku kadar muhtaç olduklarını vurgular.³⁵ Yaratılmışı yaratandan ötürü seven Yunus'un insanları birlik beraberliğe, sulha, müsamaha ve hoşgörüye çağırın şiirlerinden bazı beyitler şunlardır:

Yetmiş iki millete kurban ol âşıkısan
Tâ âşıklar safında tamam olasan sâdık (131/5)

Sen sana yararısın bu sözden tuyarısın
Kancarı bakarısın dimegil sen ol degül

Yetmiş iki milletün hem ma'sukı ol durur
Âşıkı ma'sûkından ayırmaklık fâl degül (163/1-3)

Hâs u nâm mutî âsî dost kuludur cümlesi
Kullar yol varmayıncı şâha kim varıbile (338/2)

Yetmiş iki milletün ayağın öpmek gerek
Yaramagçün ma'sûka cümle millete bile (338/8)³⁶

³³ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, s. 325-326.

³⁴ A. Gölpinarlı, *Yunus Emre*, İstanbul 1983, s. 18.

³⁵ Ahmed Hamdi Tanpınar, "Yunus Emre", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1969, s. 142.

³⁶ *Yunus Emre Divanı II Tenkitli Metin* (haz. Mustafa Tatçı), Ankara 1990.

Âşık Paşa, *Garibnâme* adlı ünlü eserinin ilk bölümünde "birlik" fikri üzerinde ısrarla durmakta, insanların başarı, saadet ve hakikate "birlik" sayesinde ulaşabileceklerini örneklerle dile getirmektedir.

Pek bilün kim kanda birlik varısa
Kim kimünle ikiliksüz yarısa

Devlet-i her dü cihân anlardadur
Anlaruñ menzilleri cânlardadur

Zîra birlik Hak Çalap birligidür
İkilik şol âsiler dirliğüdür (250-252)

Cümle işün yigregi birlik durur
Birlige bitmek bütün erlik durur

Birlige bitenler irdi menzile
İkilikle kimse gelmez hâsıla

Kanda kim iki gönül birlikdedür
Göresin bunlar ganî dirlikdedür (336-338)

Birlige biten gönüller oldı şâd
Hâsıl oldı bunlara cümle murâd

Birliğile geldi cümle iş ele
Birliğile vardılar togrı yola

Ne ki devlet varısa birlikdedür
Birlik ehli ölmesüz dirlikdedür (341-343)

İkiliksüz birlik eyle yârıla
Yarlığı başarmayasın ârıla

Yarlıđ eyle Hak yoluna giresin
Birlik eyle Hak didârın göresin (382-383)

Kim bu halk cümle bir evden geldiler
Gelübenin dünyada tağıldılar

Girü cümle ol evedür yönleri
Anda cem olası durur cânları (452-453)

Ne ki devlet var-ısa birlikdedür
Birlik ehli gey ganî dirlikdedür

İkilik mihnet durur bellü beyân
Göçün andan birlik evine revân (539-540)

Yitmiş iki milletün maksûdı ol
Matlubı vü ma'sûkı ma'bûdı ol

Ne var eger dilleri ayruđısa
Hâl içinde eksük ü artuđısa

Cümlesi ol kapuya muhtac durur
Kamu dokvan diyen anda ac durur (651-653)

İkilik eyleme hıç kimseyile
Hôş dirilgil yohsulıla bayıla

Kim iresin ol birün birliğine
Hem giresin ulular dirliğine (657-658)³⁷

³⁷ Avni Gözütok, *Âşık Paşa'nın Garibnâmesi İlk Dört Bâbının Transkripsiyonlu Metni*, basılmamış yüksek lisans tezi.

Bibliyografya:

Abdurahmân-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, Tahran 1337 hş.

Barkan, Ömer Lütfî, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikleri, I. İstilâ Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, II, 279-386.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmin's-Sahîh*, İstanbul 1315. Buhârî, *Ahlâk Hadisleri: Edebü'l-müfred* (trc. ve şerh: A. Fikri Yavuz), İstanbul 1979, I, 252-254.

Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi - II*, İstanbul 1943.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Yunus Emre*, İstanbul 1983.

Gözütok, Avni, *Âşık Paşa'nın Garib-nâmesi, İlk Dört Bâbının Transkripsiyonlu Metni, Gramer-Kelime Teşkîli, Çekimleri ve Seçme Lugat*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, 1986.

Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984.

Güngör, Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul 1991.

Güzel, Abdurrahman, *Türk Dili: Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, sy. 445-450 (Ocak-Haziran 1989), s. 251-454.

Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât* (haz. Esan Çoşan), İstanbul, ts.

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984.

Köprülü, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1986.

Mevlânâ, *Külliyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebîr* (tashih ve havâşî: Bediuz-zaman Firûzanfer), Tahran 1340 hş., VI, 243.

Mevlânâ, *Mesnevî*, (çeviren: Veled İzbudak), I, İstanbul 1988.

Schimmel, Annemarie, *Mevlânâ Celâlettin Rûmî'nin Şark ve Garpta Tesirleri*, Ankara 1963.

Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları* (trc. Ender Gürol), İstanbul 1982.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Yunus Emre", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul 1969, s. 139-142.

Türer, Osman, "Batı'nın İslâm'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", *Tanıtımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul 1991, s. 143-176.

Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994.